

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49578>

Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi: 21-02-2021

Kabul Tarihi: 23-04-2021

On-line Yayın: 30-06-2021

Article Type: Research article

Submitted: 21-02-2021

Accepted: 23-04-2021

Published Online: 30-06-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kavruk, H. & Özlek, E. (2021). Fazıl Ahmet Aykaç'ın Eğitimle İlgili Görüşleri üzerine bir Araştırma. *Journal of History School*, 52, 1833-1860.

FAZIL AHMET AYKAÇ'IN EĞİTİMLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Hasan KAVRUK² & Emine ÖZLEK³

Öz

Eğitim sorunlarının çokça konuşulduğu II. Meşrutiyet Dönemi'nde, konuyla ilgili önemli eserler de yazılmıştır. Şair, yazar ve eğitimci Fazıl Ahmet Aykaç'ın (1884-1967) Terbiyeye Dair adlı eseri bunlardan biridir. Yazarın, eğitime ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada; veriler, doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Toplanan veriler, betimsel analiz tekniği ile incelenmiş; eserin, eğitim bilimlerindeki yeri ve yazarın eğitim anlayışı belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre yazarın; zihinsel, bedensel ve ahlâkî açıdan bütün olarak ele alınması gereken bir eğitim anlayışını (eğitimde bütünlük ilkesi) benimsediği tespit edilmiştir. Eğitimin amaç ve niteliğine geniş ölçüde yer verilen eserde, toplumun ihtiyaç duyduğu nitelikli insanın yetiştirilmesi bakımından ailenin ve erken çocuklukta duyu eğitiminin önemine vurgu yapılmıştır. Okulun fiziksel özellikleri üzerinde hassasiyetle durulmuş, bireylerin düşünsel gelişiminde, birlikte yürütülmesi gereken temel eğitim ve meslek eğitiminin önemine işaret edilmiştir. Eserde, bütün bu alanlarda ilerleme sağlamanın da

¹Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50. Bu makale, 22-23 Şubat 2020 tarihleri arasında düzenlenen 1. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

²Prof. Dr., İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü hasan.kavruk@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6352-4985

³İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, emineozlek44@gmail.com, Orcid: 0000-0001-8857-8955

kızların ve annelerin eğitimi ile mümkün olacağı belirtilmiştir. Çalışmanın sonucunda eserin, çağdaş pedagoji/eğitim bilimi kitabı niteliğinde olduğu, eğitim bilimleri ve eğitim tarihi açısından, önemli bir yeri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eser üzerinde, herhangi bir çalışma yapılmamış olması, Türk eğitim tarihi, pedagoji tarihi açısından büyük bir eksikliktir. Bu çalışmada, Terbiyeye Dair ışığında, Fazıl Ahmet Aykaç'ın eğitime dair görüşleri belirlenerek eserin, önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fazıl Ahmet Aykaç, Terbiyeye Dair, Türk Eğitim Tarihi, Modern Eğitim.

An Investigation on Fazıl Ahmet Aykaç's Opinions About Education

Abstract

In The Second Constitutional Era when educational problems were mostly discussed considerable works were also written about the subject. As a poet, writer and educationalist Fazıl Ahmet Aykaç's (1884-1967) work named Terbiyeye Dair is one of them. In this study, which aims to determine the author's opinions about education, data were collected by document analysis method. Data that collected were analyzed by descriptive analysis technique and it was tried to be determined the work's place in educational sciences and the educational understanding of the author. According to the findings, it was stated that the author adopted an understanding of education that should be considered as a whole mentally, physically and morally (the principle of integrity in education). In the work, in which the purpose and quality of education were widely included, it was emphasized importance of family and sensory education in early childhood in terms of to be training the qualified person that needed by the society. Physical characteristics of the school were accentuated acutely and it was underlined importance of basic education and vocational education should to be carried out simultaneously in the intellectual development of individuals. In the work, it was stated that progress in all these topics could be possible with education of girls and mothers. At the end of the study it has been concluded that the work is in feature of contemporary pedagogy book and it has an important place in terms of educational sciences and education history. That no study has been dealt with the work is a great deficiency in terms of Turkish education history and pedagogy history. In this study, it was tried to be revealed importance of Terbiyeye Dair by determining Fazıl Ahmet Aykaç's views on education in the light of his work.

Keywords: Fazıl Ahmet Aykaç, Terbiyeye Dair, History of Turkish Education, Modern Education.

GİRİŞ

Sultan II. Mahmut (1808-1839) döneminden itibaren hız kazanan eğitimde yenileşme hareketleri, Fazıl Ahmet Aykaç'ın Terbiyeye Dair'i yazdığı (1908) II. Meşrutiyet yıllarında da devam etmiştir. Dönemin aydınları, fikir adamları eğitimin modernleşmesi yolundaki arayışlarını bu dönemde de sürdürmüşlerdir. Bu yönüyle II. Meşrutiyet döneminin, eğitimle ilgili sorunların üzerinde en çok konuşulan, düşünce üretilen bir zaman dilimi olduğu söylenebilir.

Bu dönemde batılılaşmanın eğitim kanadında yer alan ve toplum sorunlarına, eğitime yönelik çözüm önerileri getiren aydınlar, bir yandan da eğitimin kavramsal sorunları (Türkçe öğretimin esasları, imla, yeni öğretim yöntemleri vs.) üzerinde düşünceler ileri sürmüşlerdir (Doğan, 2010, s. 341). Bu bağlamda politik akımlar (Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık, Sosyalizm) ve eğitim, Millî ve kültürel eğitim, seçkinler eğitimi-kitle eğitimi, eğitimde pragmatizm (Anglo-Sakson eğitimi), toplumu kurtarıcı öğretmen görüşü, kızların eğitimi, halk eğitimi; iş, üretim, köy ve çevre eğitimi, girişkenlik (şahsi teşebbüs) eğitimi, kültür eğilimi akımı, eğitimde çocuktan hareket ve beden eğitimi bu dönemde tartışılan başlıca sorunlar ve eğitim akımları olmuştur (Ergün, 1996, s. 3-4; Akyüz, 2011, s. 18).

Bu anlamda belirtmek gerekirse Aykaç, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Almanya'da doğan ve diğer ülkelere yayılan sanat eğitimi, çocuktan hareket, kır eğitim yurdu gibi çağdaş eğitim akımlarından (Aytaç, 2006, s. 11) çocuktan hareket akımını benimsemiştir (Ergün, 1996).

Eğitim sorunlarına çözüm arayışlarının yansıması olarak birçok teorik çalışmaya imza atılan bu dönemde, bir eğitimci olarak kendini sorumlu hisseden Fazıl Ahmet Aykaç'ın (1884-1967) da önemli bir yeri vardır. Çeşitli dergi ve gazetelerde (Tanin, Tenkit, Servet-i Fünûn, Sabah) yayınlanmış eğitim ve felsefe ile ilgili yazılarından oluşan (Çoruk, 2008, s. 26) Terbiyeye Dâir adlı eseri, eğitim bilimi açısından önemlidir. Bu eserinde yazar, çağdaşı diğer eğitimciler gibi; beden, zihin ve ahlâk gelişimi çerçevesinde yürütülen bir eğitim anlayışı sergilemiştir. Bu anlamda Terbiyeye Dair'e, yukarıda bahsi geçen sorunlara bir çözüm arayışının ürünü olarak bakılabilir.

Somut olarak pek fazla atılım gerçekleştirilemeyen bu dönemde, eğitimle ilgili olarak daha çok düşünsel gelişmelerin kaydedildiğini, Cumhuriyet dönemindeki uygulamalara hazırlık mahiyetinde yeni, orijinal görüşlerin ortaya çıktığını ifade eden Akyüz (2011, s. 19), dolayısıyla bu dönemin, eğitim ve diğer alanların bir laboratuvarı olarak değerlendirilebileceğini belirtir. Eğitimin, bilim dalı olarak ele alınması anlamında önemli olan bu teorik çalışmaların, bu alanın

kuramsallaşmasına zemin hazırlayacak kaynak eserlerini oluşturduğu söylenebilir.

Yine bu dönemde, bilim olarak eğitimin ciddi gelişmeler kaydettiğini belirten Akyüz (2011, s. 19), Batılı önemli eğitimcilere ait fikir ve yöntemlerin daha iyi tanınmaya başladığını, pedagoji ve eğitimin, eğitimcilerde ve toplumda saygınlık kazandığını ifade eder. Bu manada, önemli olan Terbiyeye Dair'de, Aykaç'ın; Kant, Fichte, John Locke, Herbert Spencer, Helvetius gibi Batılı düşünürlere sık sık göndermelerde bulunması, onlardan alıntılar yapması, Akyüz'ün tespitini desteklemektedir. Benzer şekilde Ergün (1996, s. 121), eğitim düşüncesi alanında Batıdan gelen süreli yayınlar ve Avrupa'ya giden öğrenci ve araştırmacıların çalışmaları yoluyla, çağdaş pedagojinin Türkiye'de daha iyi yansıtıldığını belirtir. Eğitim üzerine, birçok yazı yazmış olmasına rağmen Fazıl Ahmed'in, esas olarak belli bir akımı savunan ve fazla etkili olan bir düşünür olmadığını ifade eder. Yine Ergün'e göre, alelade bir gazete yazarı da olmayan Aykaç, çağdaş eğitimin Türkiye'de önde gelen tanıtıcılarından biri olmuştur.

Fazıl Ahmed Bey'in; İstanbul'da Fransız Lisesi'ni (Lycée Français) bitirmesi, ardından Sanâyi-i Nefise Mektebi'nde (Güzel Sanatlar Okulu) okuması, Paris'teki Siyasal Bilimler Yüksek Okulu'nu (Ecole Libre des Science Politiques) İstanbul'dan mektupla takip etmesi gibi öğrenim bilgilerinden, iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Yine, 1908'de Dârümuallimîn'e (Erkek Öğretmen Okulu) hoca tayin edilmesi, daha sonra Sanâyi-i Nefise Mektebi'nde estetik ve mitoloji, İstanbul ve Galatasaray liselerinde edebiyat, felsefe, pedagoji, Fransızca ve tercüme yöntemleri gibi dersler vermesi de (Yetiş, 1991, s. 254) onun, çeşitli disiplinlere dairengin bilgi ve kültüre sahip olduğunu göstermektedir.

Sosyal hayatı yönlendirici etkisi hasebiyle eğitime müstesna bir yer veren Aykaç'ın Terbiyeye Dair adlı eseri, bu engin bilgi birikiminin yansıması niteliğindedir. Eğitim tarihimiz açısından üzerinde durulması gereken ve eğitim bilimleri bakımından, önemli görüşlerin beyan edildiği eserde, eğitimin amaç ve mahiyetine geniş ölçüde yer verilmiştir. Beden, zihin, ahlâkın bütününe yönelik bir eğitim metodunun; çocuklar, aileler ve dolayısıyla toplum açısından olumlu etkileri tespit edilmiş, başta kadınlar olmak üzere aile ve okulun, bu süreçteki rolüne dikkat çekilmiştir.

Eleştirel bakış açısı ile yazdığı Terbiyeye Dair'de, dönemi için yeni sayılabilecek görüşleri ileri sürmekten çekinmemiş; canlı, sağlıklı, aktif ve kusursuz bir nesil yetiştirmenin önemini dile getirmiştir. Eğitimin birçok alanıyla ilgili olarak bugün bile ihmal edilen konulara değinmesi, onun eğitim üzerinde derinlemesine bir çaba sarf ettiğini göstermektedir.

Eserde Alman, İngiliz ve Fransız filozoflara göndermeler ve bunlardan yapılan alıntılar, yazarın bu kaynaklardan beslendiğini ortaya koymaktadır. Le Bon, Spencer (Zihin, Ahlak ve Beden Eğitimi kitabı yazarı), Compayre (History of Pedagogy kitabı yazarı), Binich, Ribo eserin sonundaki, sadece isimlerden oluşan kaynak listesinde yer alan Batılı düşünürlerdendir. Yine Aristo, Eflatun, Çiçero, Locke, Talleyrand, Condorcet, Ernest Lavisse, Rousseau, Horace Mann da alıntı yaptığı Batılı düşünürlerden olup bunların çoğunu kaynakçada belirtmemiştir. Ayrıca Terbiyeye Dair'le Satı Bey'in Fenn-i Terbiye adlı eseri arasında da büyük ölçüde benzerlikler söz konusudur. Bu da Fazıl Ahmed Bey'in bu eserden de etkilendiğini göstermektedir.

Alıntı yaptığı düşünürlerin Batılı oluşu ve Doğu-İslam düşüncesinin temsilcilerine yer vermeyeşine dayanarak Gündüz'ün (2012, s. 22-23), Satı Bey'le ilgili düşüncelerinde belirttiği gibi, Fazıl Ahmed Bey'in yönünün tam anlamıyla Batı'ya dönük olduğu söylenebilir. Meşrutiyet dönemi aydınlarının genel karakteristiği olan Batı hayranlığı onda, neredeyse aslımı inkâr boyutundadır. Yine eğitim açısından medeniyette geri kalmışlıkla suçladığı Osmanlı'yı yeren bir tavır içinde olduğu da görülmektedir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 78).

Çağdaş eğitime ve dönemi için yeni sayılabilecek pek çok hususa vurgu yapılmasına rağmen eserin, eğitim bilimi ve eğitim tarihi alanlarında gereken ilgiyi gördüğü pek söylenemez. Bununla birlikte Reşat Ekrem Koçu (1960), Zeynep Kerman (1977), Kâzım Yetiş (1991), Ali Şükrü Çoruk (2008), Tayfun Canki (2013) gibi isimler yazarla ilgili çalışma yapanlar arasında sayılabilir.

Eğitimin tarihsel dayanaklarının; günümüz uygulamalarına yansımalarını, gelecek eğitim anlayışına etkilerini belirlemek açısından önem arz ettiğini ifade eden Şanal (2017, s. 118); bu tarihî temellerin, eğitim tarihi şuuru oluşturmadaki rolüne dikkat çekmektedir. Bu bilinçle hazırlanan çalışma, Terbiyeye Dair aracılığıyla eğitim biliminin tarihsel temellerini ortaya çıkarma yolundaki çabalardan biri olması yönüyle önemlidir.

Yine eser üzerinde, çeviri yazısı dahil, herhangi bir çalışma yapılmamış olması, bu araştırmayı değerli kılmaktadır. Şair, yazar ve eğitimci kimliğiyle dikkat çeken Fazıl Ahmet Aykaç'ın çağdaş eğitime dair görüşlerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışmanın, eğitim bilimleri ve eğitim tarihi bakımından önemli bir boşluğu doldurması hedeflenmektedir.

YÖNTEM

Fazıl Ahmet Aykaç'ın, Terbiyeye Dair adlı eseri aracılığıyla çağdaş eğitime ilişkin görüşlerinin belirlendiği bu çalışma, verilerin doküman incelemesi yöntemiyle toplandığı nitel bir araştırmadır. Gözlem, görüşme, doküman analizi gibi bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı nitel araştırma, algıların ve olayların doğal ortamda, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma yöntemidir (Yıldırım, 1999, s. 10). Doküman incelemesi ise, araştırılması hedeflenen olay veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Şimşek, 2009, s. 42). Bu kapsamda öncelikle, Osmanlıca matbu eserin çeviri yazısı hazırlanmış, daha sonra yazarın eserde belirttiği eğitimle ilgili görüşleri günümüz Türkçesine aktararak veriler toplanmıştır. Toplanan veriler, betimsel analiz tekniğiyle incelenmiş ve bunlar, günümüz eğitim anlayışıyla karşılaştırılarak eserin, modern eğitim bilimlerindeki yeri ve yazarın eğitim anlayışı belirlenmeye çalışılmıştır. Betimsel analizde elde edilen veriler, daha önce belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Alıntılara sık sık yer verilen bu çözümlene türünde amaç, elde edilen bulguları, düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Şimşek, 2009, s. 44-45). Günümüze göre güç anlaşılır bir dille yazılmış olan eserde görüşler, zaten ilgili alt başlıklar altında verilmiştir. Bunlar, betimsel analizle Şimşek'in (2009) belirttiği gibi anlaşılabilir hale getirilmiş ve okuyucuya sunulmuştur.

BULGULAR VE YORUM

Fazıl Ahmet Aykaç'ın Eğitim Tanımı ve Eğitimin Gayesi ile İlgili Görüşleri

Doğumundan itibaren ölüncüye kadar eğitim süreci içinde yaşayan insanoğlu emme, solunum, tutunma gibi doğuştan getirdiği birkaç tepkinin dışında, hemen her davranışı öğrenmek zorundadır. İnsan, davranışların bir kısmını kendi kendine, pek çoğunu ise başkalarının yol göstermesiyle öğrenir. İnsanın, başkalarının etkisiyle öğrenmesi, başkalarınca eğitilmesi demektir.

Geniş bir alanı kapsamaması sebebiyle eğitim, değişik kaynaklarca içerik ve süreç olarak tarif edilmektedir. İçerik tanımına göre eğitim, kişinin zihnî, bedenî, duygusal, toplumsal yeteneklerinin, davranışlarının istenilen doğrultuda geliştirilmesi ya da ona birtakım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümüdür (Akyüz, 1993, s. 2). Eğitimin süreç tanımı ise, bireyin davranışında, kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir (Ertürk, 1978, s. 12).

Terbiyeye Dair'de ise yazar, öncelikle Kant (1724-1804), Fichte (1762-1814), Einstein (1879-1955) gibi Alman; James Mill (1773-1836), Herbert [1838]

Spencer (1820-1903), Stuart Mill (1806-1873) gibi İngiliz; Helvetius (1715-1771), Condorcet (1743-1794), Guizot (1787-1874) gibi Fransız filozoflarından derlediği birkaç eğitim tanımına yer vermiş, daha sonra eğitimi genel olarak tarif etmiştir. Buna göre eğitim, insandaki bedenî kuvvetlerin, fikrî ve ahlâkî kabiliyetlerin olgunlaşması için insanı, bireysel ve toplumsal anlamda faydalı bir mutluluk aracı haline getirerek cemiyeti, ileri düzeyde bir olgunluğa erdirmektir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 4-6).

Gerek Aykaç'ın tanımında gerekse günümüz tanımlarında görüldüğü gibi eğitimde asıl olan şey, bireyde davranış değişikliği meydana getirmek, olumlu kazanımlar elde etmesine yardımcı olarak onun mutlu olmasını sağlamaktır. Aykaç; çocuğun, hem bireysel olarak beden, düşünce ve ahlâk yönleriyle hem de toplumsal bir varlık olduğu için sosyal yönüyle geliştirilmesini gerektiren bir eğitim tanımı yapmaktadır. Modern anlayışa uygun bir şekilde eğitimi, içerik ve toplumsal sonuçları yönüyle süreç olarak tanımladığı söylenebilir.

Eğitimin amaçlarını ise çocuğu, maddi ve manevi varlığını zehirleyecek zararlı alışkanlıklardan uzak tutmak; beden bakımından sağlıklı, zihinsel ve ahlâkî yönden güçlü; aile sevgisiyle, medeni ve insani görevlerle bezenmiş, zinde, aydın fikirli, bir şahsiyet olarak yetiştirmek şeklinde açıklamaktadır (Fazıl Ahmed, 1908, s. 6-7). Her fırsatta üç boyutuna ve esas amacı olan yepyeni bir nesil vücuda getirmenin önemine dikkat çekerek eğitimin, bireysel ve toplumsal sorumluluğunu gözler önüne sermiştir.

Eğitimin; yeni bilgiler üretmek, bunları yaymak, değerleri geliştirmek; eğitime katılmayanları da aydınlatıcı çalışmalar yaparak topluma yardım etmek, bireyle toplum arasında uyum sağlamak (Başaran, 1996, s. 70; Fidan ve Erden, 1998, s. 66-72) gibi sorumlulukları, Aykaç'ın görüşleriyle örtüşmektedir. Her iki dönemde de eğitimin esas gayesi, bireyi geliştirerek bireylerden oluşan toplumu, her bakımdan ileri düzeylere çıkarmak şeklinde ifade edilmiştir.

Toplumsal ve kültürel değerlere yenilerini ekleyerek gelişen insanın; değerlere, onları eleştirme yeteneğine bağlı olarak değer katabileceğini belirten Başaran (1996, s. 66-67), bu yeterlikten mahrum insanların çokluğu oranında toplumun gelişme, yenileşme, kalkınma imkânının da kısıtlı olacağını ifade etmektedir. Başaran'ın bahsettiği insanı yetiştirmek, aslında Aykaç'ın savunduğu bir eğitim sistemiyle mümkün görünmektedir. Bireyin çok yönlü gelişimi, toplumsal ve kültürel ilerlemenin de anahtarı gibidir. İnsandaki düşünme, irdeleme, akıl yürütme, çözümleme, eleştirme gibi zihinsel yeteneklerin; zihin, beden, ahlâk eğitimini bütün olarak yürüten bir eğitim anlayışı ile geliştirilebileceğini dile getiren yazar, eğitim sorunlarına doğru bir noktadan yaklaşmaktadır.

Eğitimde Ailenin ve Okulların Önemi ile İlgili Görüşleri

Çocuk ve dolayısıyla toplumu yetiştirme gibi ulvi bir amacı olan eğitimin, bizde ihmal edildiğini savunan yazar, toplumsal hastalıklarımızdan birinin niteliksiz aile eğitimi, diğerinin de çağdaş bilimsel gelişmelere yabancı kalmış okullar olduğunu belirtir. Ailedeki eğitime gereken özenin gösterilmemesi ve okulların bilimsel gelişmeleri takip etmemeleri durumunda, ülkelerin yükselmesinden söz edilemeyeceğini ifade eder (Fazıl Ahmed, 1908, s. 7).

Çocuğun bedenî, fikrî ve ahlâkî hayatını yönetecek olan ilk okulun aile, ilk öğretmenlerin de anne babalar olduğunu belirten yazar, bu manada ebeveynin de eğitilmesi gerektiğini dile getirir. Ona göre ebeveyn, eğitim konusunda ne kadar donanımlı ve başarılı olursa çocuk da hayat mücadelesinde o kadar donanımlı ve başarılı olur (Fazıl Ahmed, 1908, s. 7-8).

Eserde de belirtildiği gibi çocuğun doğuştan getirdiği yetenek ve özellikler, çevresiyle olan etkileşimi sonucunda zamanla gelişir. Doğumdan itibaren çeşitli aşamalardan geçen çocuğun büyüme ve gelişmesi; çevre, kalıtım vb. pek çok unsur tarafından etkilenir. Her evrede ortaya çıkan gelişim görevine ilişkin çeşitli zorluklarla karşılaşan çocuk, bu zorlukları yenmeye çalışır. İşte çocuğa bu zorluklarla nasıl başa çıkacağını, belirli beceriye ilişkin bilgileri nasıl edineceğini dolaylı ve dolaysız yollarla aile, okul ve çevre öğretir.

Anne babasından aldığı kalıtsal özelliklerle dünyaya gelen çocuğun, toplumsallaşmasını sağlayacak ilk temel davranış örneklerini ailede kazandığını belirten Oktay (2002, s.157), hayatın ilk yıllarında, onun bakım ve eğitiminden sorumlu başlıca kurumun da aile olduğunu ifade eder. Bu manada Senemoğlu (2005, s. 12), ana babanın çocuk yetiştirme tarzının, çocuğun psikososyal, zihinsel, dil, cinsel, bedensel gelişimini büyük ölçüde etkilediğini belirtmektedir. Başaran (1996, s. 60) ise toplumun, istediği insan modelini eğitmede en ağır sorumluluğu, eğitim kurumlarına verdiğini belirterek okulun önemine işaret etmiştir. Bu da fiziksel, sosyal, zihinsel ve duygusal yönleri ile bütünlük arz eden çocuk gelişiminde belirleyici unsur işlevindeki ailenin ve okulun etkisini, daha iyi kavramayı gerektirmektedir.

Ebeveynin ve okulun çocuklara elverişli bir öğrenme ortamı sunmalarındaki yerini, günümüzle uyumlu bir şekilde vurgulayan Aykaç'ın konuyla ilgili düşünceleri, çağdaş pedagoji açısından büyük önem arz etmektedir.

Beden Eğitiminin ve Toplumsal Ahlâkın Önemi ile İlgili Görüşleri

Toplumsal ilerlemeyi, her vesileyle iyi eğitilmiş bireylerin varlığına bağlayan Aykaç, bir zamanlar güçlü kuvvetli beden yapısıyla şöhret bulan Osmanlı torunlarının; beden, düşünce ve ahlâk bakımından gerileme içinde

olduklarını ifade eder. Bu sebeple beden eğitimi üzerinde önemle durarak aile ve okulun, bu konudaki eksikliklerine gönderme yapar, bunların da sosyal ahlâkı olumsuz yönde etkilediğini belirtir. Kalıtım, aile ve okuldaki eğitim ve çevreye bağlı etkenlerin belirlediği sosyal ahlâkın, bir milletin hayatına yön veren hassas bir pusula gibi olduğunu söyler (1908, s. 8). Toplumsal ahlâkın inşasında, eğitimin rolünü dile getiren yazar, sosyal ahlâkın da toplumu yönlendirmedeki tesirini ortaya koymuştur.

Toplumsal ahlâkın önemini bu şekilde dile getirdikten sonra aktif, canlı, mükemmel bir nesil yetiştirmek için topluca çalışılması gerektiğini vurgulamış (Fazıl Ahmed, 1908, s. 8-9); eğitimin, bütün manasıyla ve doğru bir şekilde anlaşılması gerektiğini belirterek gayet yerinde bir tavır sergilemiştir.

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de aydınlar, bireyleri ve dolayısıyla toplumu eğitime endişesi içinde olmuş, bu konuda yapılması gerekenler üzerinde önemle durmuşlardır. Bu noktada Aykaç, Mutlakiyet döneminin (Sultan II. Abdülhamit'in 13 Şubat 1878'de Parlamentoyu süresiz tatil etmesiyle başlayıp 23 Temmuz 1908'e kadar devam eden dönem) okullar, öğretmenler, programlar, kitaplar ve basın üzerindeki sıkı denetimine (sansür) ve bu dönemde yeni düşüncelerin engellenmeye çalışılmasına (Akyüz, 2011, s. 17) gönderme yapar. Bireysel, ailevi ve toplumsal vb. görevleri öğretecek kitap ve gazetelerin yayınlanamamasından; beden, düşünce ve ahlâk eğitimimizi, çağın ihtiyaçlarıyla uyumlu bir şekilde geliştirecek araçlara başvurulmadığından dem vurur. Hükûmete ve kalem erbabına, bu ihtiyacı giderecek telif ve tercüme eserlerin oluşturulmasına ön ayak olmaları, eğitimle ilgili çeşitli konuları, halkın istifadesine sunmaları yönünde çağrıda bulunur:

“İki sene evvele varıncaya kadar bu mesâil-i mühimmeden bahsitmeğe imkân yokdı... bize vezâif-i şahsiyye, âîliyye, medeniyye vesâireyi öğretecek kitâblar, gazeteler neşredilememiş; terbiye-i medeniyye, fikriyye ve ahlâkiyyemizi ihtiyâcât-ı hazıra-i asriyyemizle mütenâsib bir sûrette tenmiye idecek vesâitün hiç birine sûret-i ciddiyyede tevessül olunamamışdır... gerek hükümetden gerek erbâb-ı kalemimizden temenni iderüz ki ba'demâ bu azîm ve mübrem ihtiyâc-ı millîmiz nazar-ı dikkate alınarak bu yolda birçok âsâr-müfidenün terceme ve telifine teşebbüs idilsin. Umûmî konferanslarla terbiyenün aksâm-ı muhtelifesine âid mebâhis-i muhtelife herkesün nazar-ı istifâdesi önine vaz' olunsun (Fazıl Ahmed, 1908, s. 8-9).”

Bu görüşleriyle, ailede başlayıp okulda ve daha sonra hayat boyu devam eden eğitim konusunda, teorik alt yapının hazırlanmasına ve halkın bu konuda bilinçlendirilmesine verdiği önemi ortaya koymaktadır. Zaten gayesi de eğitimin amacını ve sorumluluğunu vurgulamak olduğundan bu hususu, eserde sürekli dile

getirmiştir. Ayrıca eğitim sorununun devlet, aydın, halk işbirliği içinde çözüleceğine de işaret etmiştir. Aykaç'ın bu görüşlerinin modern eğitime temel teşkil ettiği söylenebilir.

Eğitim Biliminin Kaynaklarıyla İlgili Görüşleri

Eğitimin bir bilim dalı olup olmadığı tartışmaları arasında eserini kaleme alan yazar, bazılarının eğitimin bir bilim alanı değil sanat olduğunu, pedagoji kurallarını çok iyi bilmekle iyi bir eğitimci olunamayabileceğini savunduklarını dile getirir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 13-15).

Yine, eleştirilerden birinin de eğitim biliminin, başlangıç aşamasında olmasına dönük olduğudur. Buna da değişik bilim dallarından örnekler vererek açıklama getiren yazar, hâlihazırdaki kozmografyanın geçmişteki ilk şeklinin, astronomi bilginlerinin reddettiği ilm-i nücum (yıldız ilmi) olduğunu dile getirir. Bütün ilimlerde olduğu gibi eğitim biliminde de dereceli bir olgunlaşmadan bahsedilebileceğini öne sürerek geçmiş öğretim yöntemleri ile o andakini karşılaştırmanın bile, bu bilimin geçirdiği aşamaları göstermesi bakımından yeterli olacağını belirtir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 15-16).

Eğitim biliminin önemini kavramak için öncelikle, bunun hangi bilimsel temellere dayandığını belirlemek gerektiğini ifade eder. Buna göre eğitim bilimini başlıca üç ilme dayandırır: Hayat ilmi, ruh ilmi ve ahlâk ilmi. **Hayat ilmi**, insan bedeninin fizyolojik yapısı ve sağlıkla ilgili ihtiyaçları hakkında önemli bilgiler sunar. Böylelikle, bedenin olgunlaşması için hangi yaşlarda neler yapılması gerektiğini, aile ve okulun bu konudaki vazifelerini bildirir. **Ruh ilmi** hafıza, hayal gücü, muhakeme gibi aklî becerilerin çocuklardaki görünümünü, olgunlaşmasını inceleyerek düşünsel eğitime rehberlik eder. Bu iki ilmin rehberliğinde, fizyolojik ve zihinsel gerçekliğine ulaşılan çocuğun, nasıl bir gayeye yönlendirileceğini ise **ahlâk ilmi** belirler. Buna bağlı olarak hayat ilmi, beden eğitimine; ruh ilmi, düşünce eğitimine; ahlâk ilmi ise ahlâk eğitimine hizmet etmektedir. Bu üç eğitim alanına bilim ve sanat eğitimini de ekleyen yazar, kesin çizgilerle birbirinden ayrılmayan bu üç beşerî alanın, birbirini etkilediğini ifade eder. Dolayısıyla eğitimin de bunların tamamını kapsayacak şekilde uygulanması gerektiğine, Fransız tarihçi Ernest Lavisse'ten (1842-1922) alıntıyla işaret ederek çağdaş eğitime uygun bir anlayış sergiler (Aykaç, 1908, s. 16-19).

Bebeklikten itibaren hayat boyunca birbirinden farklı özellikler taşıyan gelişim dönemlerinden geçildiğini belirten Erden ve Akman (1996, s. 32), anne baba ve eğitimcilerin, bu yaş dönemlerinin özelliklerine uygun eğitim ortamları hazırlayarak çocukların beden, düşünce (bilişsel gelişim) ve duygusal gelişimine

katkıda bulunmaları gerektiğini ifade eder. Yirminci yüzyılın başında kaleme aldığı eserinde, Fazıl Ahmet Aykaç'ın dile getirdiği bu hususlar, eğitimin psikolojik temellerine işaret etmektedir. Bu yönüyle de eser, modern çağın gelişim psikolojisi kitaplarıyla benzerlik arz etmektedir.

Beden Eğitimine Dair Görüşleri

Coşkulu, güvenli, mutlu ve başarılı bir hayat sürmenin temel gereklerinden biri de beden sağlığıdır. Bu da zincirleme olarak bilişsel ve duygusal sağlığı beraberinde getirir. Zarurî olarak özenli bir bakım gerektiren insan vücudunun sağlığı ise küçük yaşlardan itibaren bu bakımdan doğru alışkanların kazanılmasına bağlıdır.

Bu manada, şahsî ve toplumsal olarak sayılmayacak kadar çok faydası olan beden eğitimi konusunun ihmal edildiğine değinen yazar; bu ihmalin, vücudumuza zarar vereceğine, bunun da zamanla toplum bünyesini bozacağına vurgu yapmıştır. Burada İngiliz filozof ve sosyolog Herbert Spencer'in "Hayatta muvaffak olmanın en birinci şartı iyi bir hayvan olmaktır." sözünü hatırlatan yazar, beden sağlığı ve eğitimini ön plana çıkarmıştır (1908, s. 23-24).

Yine, toplumun medenî seviyesini yükseltmek için gereken düşünce eğitimi temelli bilgileri edinme, ahlâkî hayatı sağlama, azimli ve iradeli olma hususlarında da beden sağlığının çok önemli olduğunu belirtir. Ancak, çocukların bedenlerini güçlendirme, sıhhatlerini koruma adına, aile ve okul çapında pek bir şey yapılmadığı kanaatindedir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 24-25). Kısaca ifade etmek gerekirse sağlıklı bir beden gelişiminin, iyi bir düşünce ve ahlâk gelişimini de beraberinde getireceğini ifade eden yazar, bu anlamda aile ve okula büyük sorumluluklar yüklemektedir.

İnsanın sosyalleşebilmesinde ve kişiliğinin gelişmesinde, beden eğitiminin büyük rol oynadığını belirten San Bayhan ve Artan (2004, s. 184), insanın toplum kurallarına uygun olarak yaşamasında, diğer fertlerle ilişkilerini düzenleyebilmesinde de bu eğitimin, belirleyici bir etken olduğunu ifade eder. Aykaç'ın ısrarla üzerinde durduğu ve günümüzde bile okullarda gereken önemin verilmediği bu husus, diğer gelişim alanlarını da etkileyen ve yazıldığı dönemde yeni yeni dile getirilmeye başlayan önemli bir konudur.

Burada, bütün çocukluk dönemi boyunca önemi pek anlaşılmamış olan, çocuğun temiz hava (teneffüs), beslenme (tagaddi), giyim (telebbüs), uyku, temizlik, hareket gibi ihtiyaçlarını; ailenin, bilinçli ve sağlıklı bir şekilde kontrol etmesi gerektiğini belirtir. Bunların, mümkün olduğu kadar düzenlenip iyileştirilmesiyle, çocuğa kuvvet ve direnç kazandırılacağını ifade eder (Fazıl Ahmed, 1908, s. 25-26).

Çocuklarda beden gelişimini sağlayan en önemli faktörler arasında hareket, temizlik ve düzen alışkanlığını sayan yazar, her uzvun hareket ettiği oranda gelişeceğini ifade eder. Beslenme ve hazım üzerinde de büyük etkisi olan hareket konusunda, okulların üzerine önemli görevler düştüğünü söyler. Oyun, spor, jimnastikten oluşan beden eğitiminin, sağlık kuralları çerçevesinde uygulanması gerektiğini de vurgular (Fazıl Ahmed, 1908, 29-30).

Çocukların, bedensel açıdan sağlıklı olarak hayata hazırlanması, büyük ölçüde; doğru beslenme, fiziksel aktiviteler, düzenli bir bakım ve temiz çevre gibi şartların sağlanmasına bağlı olup bunlar, zincirleme olarak birbirini etkilemektedir. Kâğıtçıbaşı (2010, s. 278) beslenme, sağlık ve psikososyal gelişim arasındaki etkileşimsel ilişki ve çevresel faktörlerin, doğumdan itibaren önem taşıdığını ve çocuğun okula hazırlığını etkilediğini ifade etmektedir. Bu bakımdan ailenin ve eğitim sisteminin, dikkat ve özen göstermesi gereken bu konu; birey, aile ve toplumu ilgilendiren pek çok soruna çözüm önerisi niteliğinde olup Terbiyeye Dair'in, çağdaş eğitimdeki yerini göstermesi açısından son derece önemlidir.

Aykaç, bütün meslek dallarında başarı kazanmanın beden, düşünce ve ahlâk bakımından sağlıklı olmaya, dolayısıyla bu alanların hepsini kapsayan bir eğitime bağlı olduğunu ifade eder. Bu da bireyin, zihinsel, duygusal, fiziksel, sosyal, estetik ve ruhsal yönlerden geliştirilmesini hedefleyen ve temeli; disiplinler üstü, bilgiyi birleştirme, deney, çözümlenme, sorgulama, bilişsel, ruhsal gelişim ve öğrenme odaklı bir yaklaşıma dayalı olan bütüncül eğitimi (Miller, 2005'ten akt. Gültekin, Çiğerci ve Merç, 2013, s. 56,58) savunduğunu ortaya koymaktadır.

Okulların Fiziksel Özellikleri Hakkındaki Görüşleri

Bu konuda, okul ihtiyacından ve okulların, özellikle sağlık yönüyle fizikî eksikliklerinden dem vuran yazar, bununla ilgili olarak çeşitli öneriler getirmektedir. Okul binasının yerinden bahçesinin büyüklüğüne, bahçedeki ağaçların konumundan sınıfların ebadına, ışığın geliş yönünden duvarların rengine, atık sularla ilgili tedbirlere varana dek her ayrıntıyı göz önünde bulundurmuş, sınıfların temizliğine de özellikle ihtimam gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Okullarda sağlık kurallarına riayet edilmediği takdirde çocukların, bulaşıcı hastalıklara kolayca yakalanabileceğini belirten yazar, bunun önlenmesi için bu mekânların sahip olması gereken özellikler üzerinde önemle durmuştur:

“Okulun yeri; havadar, yüksek, fabrika gibi havayı kirleten yerlerden uzak, gürültüsüz ve rutubetsiz olmalıdır.

Okulların, büyük bir bahçesi ve içinde, kışın çocukların oynayacağı üstü kapalı bir avlusu olmalıdır. Bahçede, sınıfları gölgede bırakmayacak şekilde dikilmiş ağaçlar, çocukların ziraî işlerle uğraşmasını kolaylaştıracak bir bölüm bulunmalıdır.

Sınıflar, iyi havalandırılabilir şekilde yapılmalıdır.

Sınıfların sıcaklığı kışın iyi ayarlanmalı, aydınlatma da her tarafı kapsayacak şekilde olmalıdır.

Sıralar, çocukların kemikleri açısından oturmaya elverişli, sağlığa uygun ve mükemmel tasarlanmalı ve mümkünse en fazla iki kişilik olmalıdır (Fazıl Ahmed, 1908, s. 36-39).”

Okulun genel fiziki özellikleriyle ilgili düşüncelerini ayrıntılı olarak dile getiren yazar, özet olarak sınıfların, okulların temizliğine çok dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durmuş, okullar dolayısıyla çocukların sağlığı konusundaki hassasiyetini ortaya koymuştur. Satı Bey'in, “Okullar milletlerin geçmişini aksettirir, mevcut durumunu temsil eder, geleceğini yansıtır” (akt. Gündüz, 2012, s. 17) sözünden aldığı bilinçle ve modern eğitimin gereği olarak bu mekânların, eğitimdeki ve genelde her alandaki gelişmişliği göstermesi açısından önemli olduğunu ifade etmek istemiştir.

Eğitimde yapı taşı görevini üstlenen, nitelikli insan yetiştirmede ve ülkenin refah düzeyinin artırılmasında hayatî önem taşıyan okullar; öğrencilerin, sosyal ve bedensel açıdan gelişimini sağlayacak fizikî koşullara sahip olmalıdır. Sınıf içinde uygulanan yöntem, teknik ve stratejiler ne kadar iyi olursa olsun, fiziksel yeterlilik sağlanamadığı sürece okulda verimli bir eğitim öğretim gerçekleşemez. Bu sebeple okulların, sağlığa uygun fiziksel özelliklere sahip olmaları son derece önemlidir.

Gurbetoğlu (2015, s. 9), etkili bir eğitim ve öğretim için gerekli olan eğitim ortamlarının, uygun bir fiziksel düzene sahip olmasının; öğrencilerin daha kolay öğrenmelerini sağlamak; onları, fiziksel olarak daha rahat hissettirmek, derslere karşı motive etmek şeklinde üç genel fonksiyonundan söz eder. Bunun da sınıftaki öğrencilerin sayısı, oturma düzeni, sınıfın ısı düzeni, aydınlatma durumu, ortamın temizliği, araç-gereç durumu, gürültü durumu, sınıfın boyası ve görünümü gibi fiziksel şartların, pedagojik açıdan uygun biçimde düzenlenmesine bağlı olduğunu belirtir.

Aynı şekilde iyi bir sınıf düzeninin öğrenciyi güdülediğini, öğrenilenlerin hatırlanmasını sağladığını belirten Uludağ ve Odacı (2002) ise okulun fiziksel şartları üzerinde yapılan gerekli düzenlemelerin, eğitimin kalitesini artırmada etkili olacağını dile getirmiştir. Benzer şekilde Al Şensoy ve Sağsöz (2015, s. 88)

de birçok çalışmanın, okulun fiziki özellikleri ile öğrenci başarısı arasında önemli bir ilişki olduğunu; bu şartların, öğrenci başarısını doğrudan veya dolaylı olarak etkilediğini ortaya koyduğunu ifade etmektedir.

Öğrenci başarısından öğrencinin okula uyumuna, okuldaki sosyal ilişkilerinden eğitimin kalitesine değin pek çok olgu üzerinde etkiye sahip olan okulların fiziksel özellikleri konusu, bu bakımdan üzerinde önemle durulmayı gerektirmektedir. Bu yönüyle Aykaç'ın, bu hususa hassasiyetle eğilmesi, gelinen noktayı göstermesi açısından gerek eğitim bilimi gerekse eğitim tarihinde, büyük bir değere sahiptir.

Temel Eğitim ve Meslekî Eğitimle İlgili Görüşleri

Temel eğitimde öğrencilerin, bilgi yükü altında ezilmelerine yol açan uygulamaları eleştiren yazar, bunun yerine çeşitli tavsiyelerde bulunur. Düşünce eğitiminin amacını, insanın bu yönden mükemmelliğini sağlamak olarak açıklayan Aykaç (1908, s. 45-46), bunun kaynağını da genel (temel) eğitime dayandırır. Öğrencileri, gereksiz bilgilerin ağırlığı altında ezen öğretim yöntemleri yerine, uygulamaya dayalı olanları önerir. Bilimsel (deneysel, kanıtlanabilir) bilginin; yaparak, deneyerek öğrenmenin ve öğrencileri, mümkün olduğunca hızlı bir şekilde hayata hazırlamanın önemini vurgular (öğrenci merkezli, tecrübeye dayalı eğitim).

Medenî asrın gerektirdiği düşünsel mükemmelliğe ulaşmak ve gelecek nesilleri düşünce hayatına hazırlamak için temel eğitimle meslekî eğitimin; birbiriyle uyumlu, birbirini bütünler şekilde yürütülmesi gerektiğini ifade eder. Yüksek düşünceye özgü güzel eserlerin, ancak bu şekilde ortaya çıkarılabileceğini savunur. Kısaca, bireylerde düşünsel, zihinsel olgunluğun; bu iki eğitimin, eş zamanlı olarak verilmesiyle sağlanacağını, dolayısıyla ikisine de aynı özenin gösterilmesi gerektiğini dile getirir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 46).

Temel eğitimin amaçlarına da değinen Aykaç, insanın hafıza, hayal, düşünme, irdeleme gücü gibi bilişsel, zihinsel melekelerinin geliştirilmesinde bu basamağın; önemli rol oynadığını, bireysel ve toplumsal birçok faydası olduğunu gözler önüne serer. Yazarın ifadesine göre, insanın algılama gücünün farklı etkinliklerinden bizi haberdar eden temel eğitim, düşüncemizin genişliğini ve derinliğini (yüceliğini) sağlayarak nüfuzunu ve sağlamlığını artırır. Özetle ifade etmek gerekirse, yazarın bahsettiği, “insanın algılama gücünün farklı etkinlikleri”, beynin sol ve sağ yarısının kontrol ettiği faaliyetleri hatırlatmaktadır. Bilindiği gibi beynin sol yarısının; matematik, dil, mantık, irdeleme, yazma vb. zihinsel faaliyetleri, sağ yarısının ise hayal gücü, renk, müzik, âhenk vb. etkinlikleri yürüttüğü (Özden, 1999, s. 52) ileri sürülmektedir.

Buna göre yazar; temel eğitimin, dolaylı olarak beynin iki bölümünü geliştirmek için ön ayak olduğunu ve insanın düşünce ufkunu genişletip zenginleştirdiğini belirtir. Böylelikle bireyde, ilerleyen dönemde seçilecek meslek için verimli bir zemin oluşturarak bireyi, o mesleğe hazırladığını dile getirmektedir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 46-47).

Yine, bir millet için hayatî önemdeki psikolojik etmenlerden birinin, o milletin fertleri arasında manevi bağlar kurarak milli ruhu teşkil etmek olduğunu söyler. Bu bağların da temel eğitimle artırılacağını vurgulayarak bu eğitimin, toplumsal görevine işaret eder (Fazıl Ahmed, 1908, s. 47).

İnsanlardan, kapasiteleri haricinde şeyler beklemenin ve onlara depo gibi gereksiz bilgiler yüklemenin yanlışlığına değinen yazar, her insanın her şeyi öğrenemeyeceği gerçeğini kabul etmek gerektiğini ifade eder. Çocuklara, edebiyatla bilimin bir arada öğretilmesinin önemini belirtir. Temel eğitimde, mevcut bilimlerin ana çizgilerini öğretmek suretiyle, sağlam bir muhakeme gücü; edebi ilimlerle de parlak, canlı bir hayal gücü ve estetik zevk kazandırılması gerektiğini söyler. Aksi halde eğitimin bu basamağında, mükemmellikten bahsedilemeyeceğini dikkatlere sunar (Fazıl Ahmed, 1908, s. 48-49).

Eğitimde bireysel farklılıkların da dikkate alınması gerektiğini savunan yazar, öğretimin öğrenciye/bireye görelilik ilkesine vurgu yapmaktadır. Ayrıca bu görüşlerin; modern öğretimin, hayata dönüklük/yatkınlık ilkesiyle (Gürsoy, 2017, s. 40-42) de uyumlu olduğu söylenebilir.

Çocuğa gerekli olan şeyin, sayfalar dolusu bilgi olmadığını, bunun yerine, o bilgileri alabilecek ve hazmedebilecek bir zihin olgunluğuna erişmek olduğuna işaret eden Güngör (1995, s. 68'den akt. Gündüz, 2012, s. 26); çocuğun, bu dönemde okuma yazma öğrenmesinin bile şart olmadığını dile getirerek Aykaç'ın görüşlerini doğrulamıştır. Benzer şekilde, ilköğretimde bilgi yığını yapmanın, o mekânı anlamsızlaştırmak demek olduğunu ifade eden Topçu (2010, s. 111-112'den akt. Gündüz, 2015, s. 62); burada amacın, olgun bir insan olma yolunda ilk adımın atılması olduğunu belirtir. Görüldüğü üzere, Aykaç'ın konuyla ilgili değerlendirmeleri, günümüzde de yansımalarını bulmuştur. Ancak, her dönem için önemli olan ve Aykaç'ın çözüm önerileri de sunduğu bu konu, günümüzde de pek fazla çözülememiştir.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus, yazarın o dönemlerde önemle bahsettiği meslekî eğitim ve temel eğitimin, hatta sanat eğitiminin birlikte yürütülmesidir. Eğitimin, bu yönden ele alınıp gerekli düzenlemelerin yapılması, bugün için de geçerlidir. Okul öncesinden itibaren öğrenciler, yetenekleri doğrultusunda yönlendirilmeli, özellikle beceri

alanlarında eğitilmelidir. Böylece, hem meslekî hem sanatsal hem de akademik anlamda daha verimli, başarılı olmaları ve ülke kalkınmasında aktif olarak rol almaları sağlanabilir. Öğrenciler böylece, gereksiz bilgi yükü altında ezilmekten de kurtulabilirler.

Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarından biri, Türk milletinin bütün fertlerini, ilgi ve kabiliyetlerine göre geliştirerek gerekli bilgi, beceri ve davranışları kazandırmak; onları, hayata hazırlamak, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>) şeklinde belirlenmiştir. Öğrencilerin, el becerisi ile zihinsel çalışmalarını birleştirerek çok yönlü gelişmelerini sağlamak, meslekî ilgi ve yeteneklerinin ortaya çıkmasını sağlayarak gelecekteki mesleklerini seçmelerini kolaylaştırmak gibi amaçlar, yazarın konuyla ilgili görüşlerine tamamen paraleldir. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus, yirminci yüzyılın başlarında haykırılan bu sorunun çözüme kavuşturulmamış olmasıdır. Bugün hâlâ, genç nüfus yapısına sahip ülkemizde, genç işsizler sorunu tartışılıyorsa bu konuda pek fazla yol alınmamış demektir.

Duyu Eğitimiyle İlgili Görüşleri

Çevremizle ilişki kurmamızı sağlayan sinir sistemimizin, aynı zamanda zihinsel faaliyetlerin gerçekleşme ve görünme aracı olduğunu ifade eden yazar, onun fizyolojik yapısını bozan her arızanın, zekâmızı da etkileyeceğini belirterek sinir sisteminin önemini ortaya koyar (Fazıl Ahmed, 1908, s. 53).

Doğumdan itibaren insan zekâsının, beş duyu yoluyla geliştiğini, çeşitli ihtiyaçların bu yolla karşılandığını, estetik zevklerin de yine bu yolla algılandığını ifade eder. İnsanı geliştiren duyuların; aktif, canlı, sağlıklı ve sağlam temelli olması oranında, zihinsel hayata yansımalarının da kusursuzluk arz edeceğini belirtir. Dolayısıyla zihinsel eğitimde, ilmî bir temel teşkil ettiğini ifade ederek bu konunun, eğitim bilimindeki yerini ve önemini ortaya koyar. Eğitimcilere, bu konuda önemli görevler düştüğünü bildirir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 54-55).

Duyu eğitiminin mümkün olup olmayacağı sorusuna cevap olarak da, çeşitli mesleklere veya özelliklere sahip insanlarda, bazı duyuların gelişmiş olmasını örnek verir. Mesela, dokunma duyusunu çok kullanan âmâların, müzik âletlerini kullanmada çok başarılı olmaları; usta bir müzisyenin, en kalabalık bir orkestra içinde en ufak bir hatayı bile fark edebilmesi, yazara göre duyu eğitiminin mümkün olduğunu göstermektedir. Ayrıca bunların, çeşitli yöntemlerle geliştirilebileceğini de bildirir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 55-56).

Duyu eğitiminden, aile ve okulların özellikle de anaokullarının sorumlu olduğunu belirten yazar, duyu organlarının sağlığına özen gösterilmesi gerektiğine değinir. Onun verdiği bilgilere göre çocuklar, küçük yaşlardan itibaren şiddetli dış tesirlerden korunmalıdır. Onların gözleri şiddetli ışıktan, kulakları şiddetli gürültüden uzak tutulmalıdır. Çocuklar, şiddetli kokulardan muhafaza edilmeli, temizlik burada da ihmal edilmemelidir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 57-58).

İşitme, görme ve dokunma duyularının eğitimine ayrı bir önem atfederek okullarda yapılması gereken konuyla ilgili etkinlik örneklerine yer verir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 58). Günümüz eğitim anlayışında bile, gereken hassasiyetin gösterilmediği bu hususun önemini vurgular.

İşitme Duyusu

Bu duyu yoluyla öğrenilenlerin az olmakla birlikte, elde edilen kazanımların çeşitli olduğunu ifade eder. Yazarın belirttiğine göre; işitme duyusu, zihinsel eğitimde ve ahlâk eğitiminde de önemli bir rol oynamaktadır. Bunun için çok küçük yaşlardan itibaren bu duyunun eğitilmesine özen göstermek gerekmektedir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 59).

Bu konuda, okullarda yapılabilecek çeşitli etkinlikler önerir. Çocuklara, işitilen sesin geliş noktasını, yönünü, geldiği uzaklığı, yayıldığı maddenin türünü, cinsini vesaireyi hemen anlamaları için, yeterli kabiliyetin kazandırılması gerektiğini ifade eder. Buna göre çocukların işitme duyuları, gerek şehir içinde gerek kırlarda yapılan gezilerde uygulanan alıştırma ve deney yoluyla geliştirilebilir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 59-60).

Keza, güzel telaffuza uymak şartıyla yaptırılacak okumalar, bazı manzum ve mensur parçaların ezberden okutulması ve müzik çalışmaları da yararlıdır. Bu alanda herkes, büyük bir fizyolojik ve psikolojik bir engel olmadığı takdirde, seslerin ve nağmelerin güzelliğini, değerini ve âhengini anlayabilir. Bu nedenle müziğin okullarda çok önemli eğitici bir görevi vardır (Fazıl Ahmed, 1908, s. 60). Zihinsel eğitim ve ahlâk eğitiminde, önemli görevleri olan işitme duyusunun geliştirilmesi için, ezberden okuma ve müzik etkinlikleri önerilmektedir.

Görme Duyusu

İnsanın toplumsallaşmasında büyük rol oynayan görme duyusunun eğitimine, özellikle anaokullarında özen gösterilmesi gerektiğini dile getirir. Çeşitli sınırların uzunluklarını, cisimlerin boyutlarını, açıların ölçülerini çocuklara tahmin ettirme gibi etkinliklerle, bilye ve top oyunları ile görme duyusunun eğitilebileceğini belirtir. Renkleri öğretmek için ve diğer duyuların eğitimi için önerdiği etkinlikler (Anaokullarında renkli yuvarlaklar, kâğıtlar, yün

iplikler kullanılır. Öğretmen bir yuvarlak alır aynı renkteki diğer yuvarlağı çocuktan bulmasını ister. Böylece çocukta renk körlüğü olup olmadığı da anlaşılabilir. Çeşitli geometrik şekiller, hayvan ve ev eşyaları gibi şeyleri gösteren mukavva parçaları da faydalıdır.) (Aykaç, 1908, s. 60-61), Montessori eğitim programında yer alan duyu materyalleri ve eğitimini (Toran, 2011, s. 32) hatırlatmaktadır.

Bu duyunun eğitiminde; el işleri, fen ve resim derslerinde gerçekleştirilen faaliyetlerin de önemli olduğu, ayrıca fen derslerinin, zihinsel olgunlaşmaya da büyük katkı sağladığı ifade edilir (Fazıl Ahmed, 1908, s.62).

Dokunma Duyusu

Dokunma duyusu eğitiminde, asıl olarak derinin temiz tutulması gerektiğini dile getiren yazar, ayrıca giyim tarzının da bu konuda etkin olduğunu belirtir. Dokunma duyusu eğitiminde, el becerilerinin eğitilmesine de özen gösterilmelidir. Bu anlamda anaokullarında çocuklara öncelikle, elle yapılan işler (saç tarama, giyinme, kıyafet değiştirme) öğretilmelidir. Sonra gözler kapalı olduğu halde, evvelce görülüp öğrenilmiş şeyler, yalnız dokunmak sûretiyle ayırt ettirilebilir, benzer şekilde maddelerin ağırlığı tahmin ettirilebilir. Çocuklar büyüdükten sonra da onlara, değişik el işleri, ziraî işler yaptırılabilir. Ona göre beden ve zihnin, duyu eğitimi yoluyla geliştirilmesi, insanın ahlâkî ve medenî seviyesini de yükseltecektir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 63-64).

Önemli bir zihinsel süreç olan algılamada duysal yeterliliklerin rolüne değinen Turla (2005, s. 251-252), dünyayı beş duyu aracılığıyla algılamaya çalışan bebeklerin, dıştan ve içten gelen tüm uyaranlara açık olduklarını ifade eder. Anne baba ve eğitimcilerin; çocuklara, yeni keşiflerde bulunacakları ortamlar hazırlamaları gerektiğini belirtir. Böylelikle çocuğun, daha yaratıcı; sanat, matematik ve dil becerileri açısından da daha yetenekli hâle geleceğini ileri sürer. Buna göre okul öncesi eğitim kurumlarında, duyu eğitimi çalışmalarına mutlaka yer verilmesi ve bunların, iyi planlanması gerektiğini belirtir. Turla'nın, dile getirdiği bu uyarıcı ortamın çeşitliliği; zamanında, yerinde ve yeterli miktarda sunulması bu bakımdan önemlidir.

Çocuk eğitimi ile ilgili görüşlerini dile getirdiği Èmile adlı eserinde, içimizde oluşan ve geliştirilmesi gereken ilk yetilerimizin, duyularımız olduğunu belirten Rousseau (2013, s. 156), en çok ihmal edilenlerin de özellikle bunlar olduğunu söyleyerek duyu eğitiminin önemine vurgu yapmaktadır. Yine Pestalozzi, ideal eğitimin duyuların geliştirilmesi demek olduğunu; çocukların, duyu eğitimi ile doğal potansiyellerini gerçekleştireceklerini savunmaktadır (Gordon ve Browne, 2011'den akt. Toran, 2012, s. 9). Pestalozzi'nin duyu eğitimi

ve doğal yaratıcılık eğitimini geliştiren Froebel ise, sistemli bir okulöncesi model geliştirmiştir (Erdiller, 2010). Aykaç'ın konuyla ilgili görüşlerinde, duyu eğitimine önem veren Rousseau, Pestalozzi, Froebel, Montessori gibi Batılı düşünür ve eğitimcilerin etkileri açıkça hissedilmektedir. Rousseau dışındakileri eserinde anmamakla birlikte duyu eğitimine ilişkin görüşleri, bunların eğitim anlayışını hatırlatmaktadır.

Duyu eğitimi, özellikle okulöncesinde ihmal edilmemesi gereken beyin ve dolayısıyla çocuğun bilişsel/zihinsel gelişiminde önem arz etmektedir. Bu hususu, yapılması gereken etkinliklerle birlikte ele alan yazar, eğitimin modernleşmesine, çağdaş pedagojiye büyük katkılar sağlamıştır.

Ahlâk Eğitimi ile İlgili Görüşleri

Çocukların bilişsel ve bedensel gelişimine gösterilen özenin, ahlâkî gelişimlerinde de gösterilmesi gerektiğini belirten yazar, ülkenin ilerlemesinin ve medenîleşmesinin ancak bu şekilde mümkün olabileceğini dile getirir. Ahlâk eğitimine başlangıç noktası olarak da hayatın ilk yıllarını gösterir. Bu eğitimin sorumluluğunu aile ile okul arasında paylaşarak birlikte büyük ölçüde ebeveyn yükler (Fazıl Ahmed, 1908, s. 66-67).

Çocukların ahlâkî hayatlarına, bireysel ve toplumsal anlamda doğru bir yön çizebilmek için yaratılışlarının, etkili bir şekilde tetkik edilmesi gerektiğini belirtir. Onları, duyu yönlerinin ve iradelerinin baskınlığına göre ikiye ayırır. Ebeveyn veya öğretmenin bu noktada çok dikkatli olması, çocuğun temel mizacını belirlemesi gerektiğini; bundan sonra, ikinci derecedeki huyların kolaylıkla tahmin edilebileceğini ifade eder. Çocuğun ahlâkî şekillenmesinde eğitimin büyük rolü olduğunu belirtir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 67-68).

Aile ve okul, çocuğun temel ve gelişmeye açık olan ahlâkî özelliğine saygı göstermeli; onları, tekdüze bir eğitime tâbi tutmadan en son sınırına kadar geliştirmelidir. Çocukların ahlâk eğitiminde, güzel huyların artırılması ve kötü olanların arındırılıp saflaştırılması gibi iki yöntemden bahseder. Bunun için de iyi davranışlarının makul çerçevede övülmesi gerektiğini ifade eder (Fazıl Ahmed, 1908, s. 69).

Çocuklar taklide eğilimli oldukları için ebeveyn ve öğretmen, bunu eğitimde iyi kullanmalıdır. İyiyi kötüden ayırt edemeyen çocuklar için bu anlamda ebeveyn, öğretmen ve arkadaşları çocuk üzerinde büyük bir etkiye

sahiptir. Bu sebeple çocukların ahlâkî duyarlılıkları, küçük yaşlardan itibaren aile ve okul tarafından beslenmeli ve onlara iyi yönde örnek olunmalıdır. Bu bakımdan karakter eğitiminde, eleştirme ve öğüt vermekten ziyade onlara güzel örnek olmak gerekir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 69-70).

Çocukların sosyal temayülleri, bilişsel ve ahlâkî gelişmelerine paralel olarak sağlanmalıdır, onlara; vatan, aile, insanlık gibi düşünceler aşılanmalıdır. Yazara göre, hayatta başarılı olmak için ciddiyet, azim, sebat gibi ahlâkî meziyetler zihinsel vasıflardan daha önemlidir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 70-71).

Zekâsını iyi ve kötü yönde kullanabilen insan bu tercihini, bağlı olduğu toplumun ahlâk kurallarına ve ahlâkî yönden gelişim düzeyine göre belirler. İlk eğitimini annesinden ve yakın çevresinden alan çocuğun, doğal olarak bunların ahlâk kurallarını benimseyeceğini belirten San Bayhan ve Artan (2004, s. 110), bu sebeple ahlâk gelişiminin, küçük yaşlardan başlayarak bir eğitim süreci ile gerçekleştirilebileceğini; bilgi, duygular ve model olmanın bu süreçte önemli rolü olduğunu dile getirir. Aykaç'ın da vurguladığı, hayatta başarılı olmak için gereken azim, kararlılık gibi özellikler, aslında kişilik gelişimi ve dolayısıyla ahlâk eğitimi sürecinde kazanılmaktadır. Sürecin küçük yaşlardan itibaren başlaması ve bu süreçte çocuğa iyi örnek olunması, kişilik gelişiminde önemlidir. Yazarın, değerler eğitiminin en önemli bileşenlerinden olan ahlâk eğitimi ve karakter eğitimi (Gürsoy, 2017, s. 43) ile ilgili görüşleri, modern ahlâk eğitimi, dolayısıyla değerler eğitimi anlayışıyla örtüşmektedir.

Ahlâk Eğitiminde Annelerin Görevleri ve Eğitilmesi ile İlgili Görüşleri

Yazar bu bölümde ilk olarak toplumsal anlamda bedensel, zihinsel ve duygusal bir ilerlemenin; ciddi, pratik, pozitif bir eğitim anlayışına bağlı olduğunu söyler. Bu anlayışla birlikte eğitim bilimine ve sanatına verilen önemin de arttığını belirtir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 76).

Toplumsal hayatın en önemli dayanağı olan ahlâk eğitiminde; ailenin, özellikle de annenin, büyük rolü olduğunu dile getirir. Çocuklar, iyi ve kötü ahlâk alışkanlıklarını ailede kazandıklarından ve aile hayatında annelerin önemli bir yeri olduğundan gelecek nesillerin manevî eğitimi hususunda annelere büyük görevler düştüğünü ifade eder. Bu görevlerin, küçük yaşlardan itibaren onlara iyi öğretilmesi oranında, elde edilecek kazanımların da çok olacağını belirtir. Annelerin; zekâ ve kabiliyetleri, iyi niyetleri hususunda iyimser olduğunu

belirttikten sonra hanımların eğitiminin o zamana kadar ihmal edildiğini, hatta kısıtlandığını ifade eder. Engeller kalktığı takdirde onların, her konuda yükseleceğinden emindir (Fazıl Ahmed, 1908, s. 79-80).

Narin, hassas tabiatları gereği, gelecek nesillerin duyarlılık eğitiminde annelerin faydalı olacaklarını temenni eden yazar, bebeklikten itibaren çocuklarda ailevi ve toplumsal eğilimi artırma, görev ve adalet düşüncesini, hoşgörü ve cesareti, teşebbüs ve gayreti, azim ve iradeyi takviye için annelerden model olmalarını istemektedir. Böylelikle çok küçük yaştan itibaren çocukları, her anlamda temizliğe, doğruluğa, adalete, ciddiyete alıştırabileceklerini belirtir. Burada konuyla ilgili uzmanlara çağrı yaparak onlardan, annelerin eğitimiyle ilgili faydalı eserler yazmalarını, konferanslar vermelerini, kısaca bunun için her türlü genel vasıtayı kullanmalarını ister. Gelecek nesilleri seçkin insanlık seviyesine eriştirmede birinci derecede rol oynayan hanımların, eğitimle desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Fazıl Ahmed, 1908, s. 80-82).

Çocukların ilk öğretmeni olmaları hasebiyle annelerin eğitimi üzerinde duran yazar, bunun için özellikle genç kızların iyi eğitilmesine vurgu yapar. İyi eğitilmiş genç kızlar/anneler, çocuklarına da o oranda iyi bir eğitim ortamı sunarlar. Bu yüzden böyle bir eğitim almaları, birey ve toplum açısından son derece önemli olup bunun iyi planlanması gerekmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Terbiyeye Dair, Fazıl Ahmed Bey'in eğitimle ilgili görüşlerinin, ayrıntılı olarak yer aldığı modern bir eğitim bilimi/gelişim psikolojisi kitabı niteliğindedir. Başka bir ifadeyle, eserde ele alınan konular, modern eğitim biliminin temel konuları arasındadır. Ancak, eser üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış olması, Türk eğitim tarihi, pedagoji tarihi açısından büyük bir eksikliklerdir. Bu çalışma aracılığıyla, Fazıl Ahmed Bey'in eğitim bilimine dair görüşleri, okuyucunun istifadesine sunulurken bu eksikliğin doldurulması hedeflenmiştir.

Fertlerin eğitimine, dolayısıyla toplumun eğitilmesine ve kalkınmasına yardım etme görev ve sorumluluğunun ürünü olarak kabul edilebilecek olan eserde iletilen görüşler, günümüzle karşılaştırılmış ve eserin eğitim bilimi açısından önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Modern pedagoji bakımından önemli görüşlerin beyan edildiği eserde, eğitimin amaç ve niteliğine geniş ölçüde yer verildiği görülmüştür. Genel anlamda, çocuk gelişiminin üç ana yönünü (bedensel, bilişsel, ahlâk) kapsayan bir terbiye anlayışından bahsedilerek eğitimde bütünlük ilkesi sergilenmiştir. Bunun gibi ileri sürdüğü bazı görüşleriyle

yazar, isimlendirme yapmasa da, öğrenciyebireye görelilik, öğrenci düzeyine uygunluk, hayata dönüklük/yatkınlık, yaparak-yaşayarak öğrenme gibi günümüz öğretim ilkelerine benzer ilkeleri yansıtmıştır.

Terbiyeye Dair'in, eğitim bilimlerine en önemli katkılarından biri de bu alanın, bilimsel temeller üzerine kurulmasına yöneliktir. Bunun için Batılı eğitimci ve düşünürlerin deneyim, görüş ve eserlerinden (bunlara kendi gözlemleri de eklenebilir) yararlanan Aykaç, dönemin sorunlarına çözüm olarak eğitimi göstermekle doğru bir noktaya işaret etmiştir. Çalışmaların, bu noktadan başlayarak eğitimin, tam manasıyla ve doğru bir şekilde anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Eğitimin amacını; canlı, aktif, beden, ahlâk ve zihin bakımından sağlıklı, kusursuz nesiller yetiştirmek ve onları hayata hazırlamak şeklinde ifade etmiş, bu manada dikkatleri başta kadınların eğitimi olmak üzere aile ve okul üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Beden gelişim ilkeleri ve eğitimini, birinci basamağa yerleştirerek bunun düşünce ve ahlâk eğitimiyle birlikte bütün teşkil ettiğini, bunların kesin çizgilerle birbirinden ayıramayacağını ifade etmiştir. Burada eklemek gerekirse, günümüzdeki benzer uygulamalara dayanarak yazarın, pek çok soruna çözüm önerisi niteliğindeki görüşlerinin, günümüz eğitim bilimlerine temel teşkil ettiği söylenebilir. Yine bu bakımdan, yazarın beyan ettiği birçok hususun işlevsel olduğu, eserin; salt kuru bilgi vermeye yönelik değil, uygulamaya da dönük olduğu söylenebilir. Bu yönüyle de eser ayrıca önemlidir.

Milletlerin gelişmişlik düzeyini yansıtan mekânlar olarak telakki ettiği okulların fiziksel özellikleri üzerinde ayrıntılı olarak duran yazar, bu hususta da orijinal fikirlere yer vermiştir. Çocukların uğraşması için okul bahçesinde, zirai etkinlik bölümü ayrılmasına yönelik tavsiyesi, yaparak yaşayarak öğrenme ilkesine işaret etmektedir.

Günümüzde bile gereken özenin gösterilmediği, erken çocuklukta duyu eğitimi konusu üzerinde önemle durması; esere, modern pedagoji kitabı vasfı kazandırmaktadır. Bu yönüyle eser, eğitim tarihimiz açısından çığır açıcı niteliktedir. Duyu eğitimi kapsamında verilen etkinlik örnekleri ise güncellenip bugün bile kullanılabilir türdendir.

Eğitim biliminin kaynaklarını; hayat ilmi (insan bedeninin fizyolojik yönü ile ilgili bilim), ruh ilmi (psikoloji) ve ahlâk ilimleri şeklinde belirleyerek eğitimin, bilimsel temeller üzerinde geliştirilmesine özen göstermiştir. Bahsettiği, eğitim biliminin temelleriyle ilgili bilgiler, eğitim psikolojisi alanını temsil etmektedir. Bu yönüyle eser, çağdaş pedagojiye önemli bir katkı sağlamıştır.

Bilimsel önermelerle ifade ettiği, öğrencinin yeteneklerine göre, ileride seçeceği mesleğe hazırlık niteliğindeki meslekî eğitimin, temel eğitimle birlikte yürütülmesi görüşü kayda değer bir tavsiyedir. Bugün bile önemi yeterince kavranamamış olan bu husus, yeniden değerlendirilip ondan yararlanılması yönüyle önemlidir. Günümüzde, yoğun bilgi yükleme uygulamalarıyla esas işlevinden ayrılmış olan temel eğitimin amacını, insanda sağlam bir muhakeme, canlı bir hayal gücü ve estetik zevk oluşturma şeklinde belirlemiştir. Bunun da sanat eğitimi ve bilimsel bilginin kaynaştırılmasına bağlı olduğunu vurgulaması, çağdaş pedagoji açısından son derece anlamlıdır.

Ahlâk eğitimi ve karakter eğitimi kapsamında ele alınabilecek görüşleri ise değer eğitiminin konularını teşkil etmektedir. Dolayısıyla eserin, eğitimin birbiriyle ilişkili üç temel bileşeni olan **öğretimin ilkeleri**, **eğitimin işlevleri** ve **değerler eğitimi** (Gürsoy, 2017, s. 39) içerdiği söylenebilir. Ahlâk eğitiminde, özellikle annelere büyük görevler düştüğünü belirten yazar, dikkatleri kızların ve annelerin eğitimine çekerek o dönemlerde ihmal edilen bu hususun önemini ifade etmiştir.

Eserde ileri sürülen görüşler, dönemin diğer eğitimcileri tarafından da büyük ölçüde benzer şekilde dile getirilmekle birlikte, eğitim biliminin kuramsallaşmasına katkı sağlaması açısından büyük önem taşımaktadır. Buradan, eserin çağdaş pedagoji/eğitim bilimi kitabı niteliğinde olduğu, eğitim bilimleri ve eğitim tarihi açısından önemli bir yeri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bilimsel bilgilerin, değişmeye açık olduğu niteliğinden hareketle, yazarın da işaret ettiği hususlara, günümüzde yeniden ışık tutularak ülkemizin içinde bulunduğu pek çok sorun, çözüme kavuşturulabilir. Geçmişte yapılan hatalardan ders çıkarılarak bile bu yolda mesafe kaydedilebilir. Aktif, canlı, sorumluluk sahibi bireyleri yetiştirme yollarının araştırılması, bugün için daha fazla ihtiyaç duyulan bir konudur. Bu da özelde eğitim bilimi camiasının, genelde kendini sorumlu hisseden her kurum ve hatta bireyin sürekli olarak çalışmasını gerektirmektedir.

Bu bakımdan, Terbiyeye Dair örneğinde olduğu gibi önemli eserler, bu tarz çalışmalarla incelenerek bunlarda yer alan işlevsel bilgiler, gün yüzüne çıkarılabilir, ayrıca bu yolla bireylere tarih şuuru kazandırılabilir.

Yine bu bilgiler ışığında çeşitli bilim dallarının, tarihî süreçte izlediği gelişim aşamaları kaydedilebilir. İleriye dönük olarak program geliştirme, ders kitaplarının hazırlanması ve benzeri faaliyetler sırasında; yapılan hatalardan ders alma, orijinal ve faydalı olanı ön plana çıkarma anlamında, geçmiş bilgilerden de yararlanılabilir.

Çocuklar, okul öncesi dönemden itibaren, bütün eğitim hayatı boyunca ödev, sınav yükü gibi ağır sorumluluklar yüklenmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum, bazen telafisi olmayan sonuçlara varana dek, pek çok sorunu beraberinde getirebilmektedir. Bu bağlamda müfredatı, Aykaç'ın vurguladığı gibi gereksiz, işlevsiz bilgilerden arındırılmış, bireye uygun, yaparak yaşayarak öğrenilecek şekilde tasarlanmış bir eğitim sistemi tartışması, yeniden başlatılmalıdır. Çocukların, yetenekleri doğrultusunda ve bir mesleğe yönelik olarak yetiştirilmelerine, temel eğitimden itibaren yer verilmelidir.

Çocukların, vakitlerinin büyük bir bölümünü akıllı telefon, tablet, bilgisayar başında geçirmeleri, buna bağlı olarak bedensel ve psikolojik birçok rahatsızlığa maruz kalmaları hasebiyle, yazarın vurguladığı hareket konusu, önem kazanmaktadır. Teknoloji bağımlılığı sorununun da çözümü bağlamında çocuklar, okulda ve okul dışında, kabiliyetleri doğrultusunda ve mecburi olarak en az bir spor ve sanat alanına yönlendirilmelidir.

Çocuğun, ilk öğretmenleri olarak ebeveynin de eğitimde büyük bir payı olduğu düşünülürse anne baba eğitiminin ne kadar önem arz ettiği anlaşılabilir. Ruh, beden ve ahlâk yönünden sağlıklı bireyler yetiştirebilme adına anne baba eğitimi, bilimsel düzeyde programlarla gerçekleştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

Devlet yetkililerinden, uzmanlardan, öğretmenlerden ve halk temsilcilerinden oluşturulan düşünce gruplarıyla, eğitim sorunları sürekli olarak tartışılmalı ve çözüme yönelik ciddi çalışmalar yapılmalı, projeler geliştirilmelidir.

Başta lisansüstü olmak üzere eğitimin her düzeyinde yapılan deneysel ve teorik eğitim araştırmaları burslarla desteklenmelidir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akyüz, Y. (2011). Osmanlı Döneminden cumhuriyete geçilirken eğitim-öğretim alanında yaşanan dönüşümler. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(2), 9-22.
- Al Şensoy, S. ve Sağsöz, A. (2015, Aralık). Öğrenci başarısının sınıfların fiziksel koşulları ile ilişkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 87-104.
- Aytaç, K. (2006). *Çağdaş Eğitim Akımları (Yabancı Ülkelerde)*. Mevsimsiz Yayınları.

Fazıl Ahmet Aykaç'ın Eğitimle İlgili Görüşleri Üzerine Bir Araştırma

- Canki, T. (2013). Fazıl Ahmet Aykaç'ın "Şeytan Diyor Ki" adlı eserinin çeviri yazısı ve metin incelemesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Çoruk, A. Ş. (2008). *Mizah Şairi Fazıl Ahmet Aykaç*. Kitabevi.
- Erden, M. ve Akman, Y. (1996). *Eğitim Psikolojisi*. Arkadaş Yayınevi.
- Erdiller, Z. B. (2010). Erken Çocukluk eğitiminde temel kuram ve yaklaşımlar. H. İ. Diken (Ed.), *Erken Çocukluk Eğitimi* içinde (s. 56-92). Pegem Akademi.
- Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914*. Ocak Yayınları.
- Fazıl Ahmed. (1326). *Terbiyeye Dâ'ir*. Tanin Matbaası.
- Fidan, N. ve Akman, M. (1998). *Eğitime Giriş*. Alkım Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Gurbetoğlu, A. (2015). <https://docplayer.biz.tr/11666081-Sinif-yonetimi-3-egitim-ortaminin-fiziksel-ozellikleri.html>, Erişim Tarihi: 05.01.2021
- Gültekin, M., Ciğerci, F. M. ve Merç, A. (2013). Holistic Education. *Journal of Education and Future*, (3), 53-60.
- Gündüz, M. (2012). *Mustafa Satı Bey ve Eğitim Bilimi*. Otorite Yayınları.
- Gündüz, M. (2015). Muhafazakâr-modernist bir cumhuriyet aydını: Nurettin Topçu'nun eğitim görüşleri. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi* (Özel Sayı), 45-88.
- Gürsoy, A. (2017). Eğitimin ilkeleri ve değerler eğitimi. M. Onur ve M. Şanal (Ed.), *Eğitim Bilimine Giriş* içinde (s. 39-53). Pegem Akademi Yayınları.
- Kâğıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültürel Psikoloji*. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kerman, Z. (1977). Fazıl Ahmet Aykaç, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi içinde, (Cilt 1). Dergâh Yayınları.
- Koçu, R. E. (1960). Fazıl Ahmet Aykaç, İstanbul Ansiklopedisi içinde, (Cilt III). Nurgök Matbaası. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>, Erişim tarihi:11.01.2021
- Oktay, A. (2002). *Yaşamın Sihirli Yılları Okul Öncesi Dönem*. Epsilon.
- Özden, Y. (1999). *Öğrenme ve Öğretme*. Pegem Akademi Yayınları.

- Rousseau, J. J. (2013). *Emile*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- San Bayhan, P. ve Artan, İ. (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. Morpa.
- Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. Gazi Kitabevi
- Şimşek, H. (2009). Eğitim tarihi araştırmalarında yöntem sorunu. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(1), 33-51.
- Toran, M. (2011). *Montessori Yönteminin Çocukların Kavram Edinim, Sosyal Uyumları ve Küçük Kas Motor Becerileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Toran, M. (2012). Çocukluğun ve erken çocukluk eğitiminin tarihi ve kuramsal temelleri. N. Avcı, ve M. Toran (Ed.), *Okul Öncesi Eğitime Giriş* içinde (s. 1-19). Eğiten Kitap.
- Turla, A. (2005). Duyu eğitiminin önemi ve gelişimine yönelik etkinlikler. M. Sevinç (Ed.), *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar* içinde (s. 251-256). Morpa Kültür Yayınları.
- Uludağ, Z. ve Odacı, H. (2002). Eğitim öğretim faaliyetlerinde fiziksel mekân. *Milli Eğitim Dergisi* (S. 153-154).
- Yetiş, K. (1991). Fazıl Ahmet Aykaç. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde*, (Cilt 4, s. 254). *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*
- Yıldırım, A. (1999, Nisan). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112), 7-17.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: It can be said that the Second Constitutional Era was a period when educational problems were mostly discussed. Theoretically, a lot of works have been written in this era among which Fazıl Ahmet Aykaç's work titled *Terbiyeye Dair* has an important place. This study has aimed to determine Aykaç's opinions on modern education in the light of his work. The study is prominent in terms of revealing the place of work in educational sciences and in history of Turkish education.

Method: In this qualitative research, in which Fazıl Ahmet Aykaç's views on contemporary education were determined, initially, transcription of the

Ottoman printed work was prepared. Later, the author's views on education stated in the work were transferred to today's Turkish and thus the data was collected. The collected data was analyzed with descriptive analysis technique, and then the place of the work in modern educational sciences and the educational understanding of the author were tried to be determined by comparing these views with today's educational understanding.

Findings: According to the author, education is to bring the society to the highest level of maturity by making human beings a useful means of happiness in individual and social terms in order to mature and increase the physical forces, intellectual and moral abilities in humans.

The author remarked that one of our social illnesses is to be indifferent to contemporary scientific developments of schools and the other one is poor quality of family education. The more successful and equipped the parent is in education, the more successful and equipped the child will be in the struggle for life. Education science is primarily based on three disciplines: biology, psychology and ethics. Biology provides information about physiological structure of human body and its healthcare needs. Psychology examines the appearance of mental skills such as memory, imagination and reasoning in children. The ethics determines the purpose to which the child should be guided (psychological foundations of education). Accordingly, biology serves physical education, psychology serves mental education and ethics serves moral education. The author expresses that a healthy body development brings along a good mental and moral development. The family should consciously provide the child's needs of air, nourishment, clothing, sleeping, cleaning, and movement. Physical education that consisting of games, sports and gymnastics must be given in schools and this is very significant for body, mind and moral development. Physical properties of school should be suitable for student development and health. Aykaç emphasizes the importance of practical, scientific (experience-based, provable) knowledge and learning by doing and experimenting instead of unnecessary information (student-centered, experience-based education). He points out the importance of conducting basic education and vocational education simultaneously and in harmony with each other in preparing future generations for intellectual life. The purposes of primary education are to improve the cognitive and mental faculties of the student such as memory, imagination, thinking and exploration power. Thus, it prepares the individual for the profession to be chosen in the future. Consequently primary and vocational education should to be carried out in the primary and secondary schools simultaneously.

Since birth, the development of human intelligence and meeting various needs are realized through five senses. The active, lively and healthy sensory organs constitute the basis for mental education. It is stated that family and especially kindergartens are responsible for sensory education. Similarly it is emphasized that moral education starts from birth and the family and school, especially the parents are responsible for this education. In character education, parents and teachers should be good examples for children instead of criticizing and giving advice. Children should be instilled with thoughts such as homeland, family, humanity, and moral virtues such as seriousness and perseverance in order to be successful in life. It is stated that the most important basis which constitutes the structure of social life is moral education and the family, especially the mother, has a great role in this issue. Accordingly, mothers should be a model to their children from a very young age. Specialists on the subject should write useful works concerning mother education and use all kinds of general means.

Conclusion and Discussion: In this work, in which prominent opinions were expressed in terms of modern pedagogy, the purpose and quality of education were widely included. The principle of integrity in education was demonstrated by mentioning an understanding of education that comprises three basic dimensions of child development (physical, cognitive, and moral). Similarly, even though no naming is made, principles similar to today's teaching principles such as relativity to the student / individual, suitability to student level, and life-orientation / predispositions are reflected. It was emphasized that education should to be understood in its full sense and correctly. For this, attentions were focused on the family and school, especially the education of women. It was contributed to modern pedagogy in terms of expressing the importance of five senses education in early childhood. Examples of activity that are offered in this context are of the type that can be updated and used even today. Aykaç's views on moral education and character education coincide with the understanding of values education due to modern moral education. Stating that mothers have great responsibilities in moral education, the author drew attention to the education of girls and mothers.

Considering the period in which the work was written, the views put forward are of great importance in terms of contributing to the theorization of educational science. At the end of the study it has been concluded that the work is in feature of contemporary pedagogy book and it has an important place in terms of educational sciences and education history.